

թիւնն է դա. դիտեցէք ապագան՝ անցեալում:

Հիմնած պատմական իրողութեան վերա՛ որ մեր նախնիները կուսխասանայ դրուրեալ են քառերը փոխ առնում յոնաթէնից՝ երբ այդ էր պատկերում յեզի յոտակոտիւնը, կամ երբ երա հայերէն քարգմանորեան յէր աշտոյում ժողովրդականորէին ստանալ, օրիւնաւոր եմ համարում ընդունել հայերէնում եւրոպական այն ամէն բառերը, որոնց հայկական թարգմանութիւնը կարող է երկրորդի լինել, կամ կարող չլիտի լինի եւրոպական բառի չափ ժողովրդականութիւն ստանալ՝ կեանքի պահանջներէց ստիպւած:

II.

Գիտեմ որ այս սկզբունքը՝ մի մեծ վերաճ է սպառնում: Մի անգամ երբ օտար տանիք գործածելու սկզբունքն ընդունեց, այնուհետեւ ամէն գրող իրաւունք կը ստանայ գործածելու նաեւ այն եւրոպական բառերը՝ որոնց համապատասխան հայերէնը կայ բառագրքում, բայց ոչ նաեւ ... նրա մտքում. այս են անում կաւկասահայերից շատերը, և հէնց այս պատճառով իրանց դատը կորցնում:

Ո՛չ միայն պէտք է սկզբունքը եշտակել, այլ նաեւ նրա գործադրութեան եղանակը՝ մանրամասն, կէտ առ կէտ. սկզբունքը՝ տրգեաների ձեւորում՝ մի ամենամտնոցատր զեւր է:

Այս կանոնի զանցառութեան մէջ է մեր գրագէտների մեծ սխալը. զեղծումների առիթ է տալիս այն՝ որ սկզբունքներ ենք տալիս՝ նրանց գործադրութիւնը յանձնելով անվարժների, զեղեցիկ մեքենան՝ մի անարուեստ մարդու:

Ես կը փորձեմ մի բառացուցակ այն բառերի որ պէտք է փոխ առնեն եւրոպական լեզուներից կաւկասահայ գրութեամբ:

ՇԱՀԻ-ԱՐՄԵՆ

Շարայարեյի

Գ Ր Ա Ւ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

— — —

«Հայերէն և դրացի լեզուները», Պրոֆ. Դոկտ. Պեղեքունի, թարգմանեց Հ. Թովմաս կէտիկեան, Վիեննա, 1907, էջ 264, գին՝ ֆր. 5:

Երբ այս գործը սկսու հանդիսին մէջ թարգմանութիւն յետ տարբեր կարծիք յայտնելու խօսիմ բայի մասին քան ինչ որ ունէր հեղինակս, կը գրէի թէ «Արողջին վրայ՝ դեռ բոլորը չաւարտած, կարելի է զդատաստան մ'ընել՝ »: Հիմայ Հ. Թ. կէտիկեան անոր ամբողջական թարգմանութիւնը կու տայ մեզի, վարժ ու յստակ հայերէնով մը, որ, թէեւ քանի մը բարդութիւններ շատ ընտանի չհնչեն, միշտ մեծ յաղագրութիւն մը ենթադրել կու տայ թարգմանչին մէջ:

Ամբողջին բովանդակութիւնը՝ թէեւ յոգնեցնող, բայց միանգամայն մեծապէս հրահանգիչ է լեզուական խնդիրներու մասին: Ազգին մէջ անցողակի կը ծանուցուի թէ հեղինակին առաջին հայագիտական աշխատասիրութիւնը է այս: Գրքին ընթերցուցումն իսկ կը ցուցնէ թէ ուրիշ գրութեաներու մէջ ալ ուսումնասիրած պիտի ըլլայ հայերէնը, քանի որ այնքան խոր ծանօթութիւն ունի անոր բառագիտական և քերականական կազմութեան: Իր հետազոտութեանց համար անիկայ ոչ միայն յորդառատ աղբիւրներ ունեցած է, այլ և շատ լեզուներու գիտութիւն մը, ինչպէս կը տեսնուի անոնց համառոտագրութեան ցանկէն:

Հատորին բուն բովանդակութիւնը կը կազմեն Հայերէնի ձայնակուն դրութեան մասին հասկարգ յիտողութիւններ (3-170), Հայերէնի փոխառեալ բառեր քրքրեմի մէջ (170-205), Հայերէնի յոգնակի կազմա-

քիւններ (205-233)։ Յետոյ, Նիւթոց ման-
րաման ցանկէ մը դուրս, աւելցուցած է
նաեւ զԲրին մէջ ուշադրութեան առնուած
բառերուն ցանկ մը, ինչ որ կը դիւրացնէ
հաստորին գործածութիւնը։ Այս երեք տիտ-
ղոսներուն ներքեւ պատեհութիւնը կ'ունեն-
այ վերաբերմութիւն մ'ընելու զԲրինէ աւ-
րող այն բառերուն, որոնք ուշադրութեան
առնուած էին արդէն Հիւրշմանի, Բրուզ-
մանի, Բուզէի, Մէյյէի եւ ուրիշ լեզուա-
բաններու կողմանէ։ Եւ դանիմարացի հայա-
գէտին թէեւ հասկաքաղ ընել միայն մնացեր
էր, այսուհանդերձ կը յաջողի անիկայ նոր
գիտողութեանց ամբողջ խուրձ մը կազմել,
որոնք միշտ անվիճելի չեն, ինչ որ հեղի-
նակն ալ լուիւնայն հասկացւած է, քանի
որ իր հաստատութիւնները կամ հերքում-
ները ընդհանրապէս պայմանադրական ու-
նով մը կը ներկայացնէ։ Բնականաբար
սկզբունք մը՝ որ պայմանադրական տուիք-
ներու վրայ հաստատուած է, միայն պայ-
մանական ստուգութիւն մը պիտի ունենայ։

Էջ 38 կը գրէ թէ « չոյ ստուգիւ կըր-
նայ կապ ունենալ շուրթի հետ » ։ Բայց
դժուարաւ այս սողը պիտի գրէր եթէ ու-
շադրութեան առած ըլլար որ չոյ յառաջ
եկած է Եւրոպէն ։

Ուրիշ տեղ մը (էջ 73) կը գրէ. « Քնին
(ուսկից է «քննեմ», որմէ ալ յառաջ եկած
է «քննին» գրութիւնը) աղերս չունի յուն.
էնի հետ » ։ Բայց տարբեր դատաստանի
յանգէր թերեւս եթէ նկատած ըլլար որ
քնին կապ ունի գրիկի հետ ուսկից գրեմ.

Դարձեալ (էջ 108) — ունի իզական վեր-
ջաւորութեան մասին գիտողութիւններ կ'ը-
նէ՝ իբր ընդի հայ եւ հնդեւրոպական լե-
զուէ ծագում ունեցող բառի մը ։ Բայց
մինչեւ հիմայ կը կարծուէր թէ այդ մաս-
նիկը, որուն ենթաձեւ մըն է, ուրնի, յա-
ռաջ եկած է արաբերէն հոռի բառէն։ Ա-
սով սեմական եւ փոխառեալ բառ մը ըլ-
լալով՝ չկրնար իբր ատաղձ գործածուիլ
հնդեւրոպական ձայնաբանութեան փոփո-

խութեանց։ Պեղբարն փոխառեալ բառ մը
չի համարիր զայս՝ առանց պատճառ մը
նշանակելու, ինչ որ հաւանական չերեւիր՝
պարզապէս ի նկատի ունենալով որ այս
մասնական յաճախակի գործածութիւնը ուշ
ատեն կը սկսի մեր գրականութեան մէջ,
իսկ ժողովրդեան մէջ միայն մատենագրու-
թեան միջոցով տարածուած է։ Հելլենա-
բան դպրոցն է որ բուն կը մտցնէ հայե-
լէնի մէջ այս մասնիկը։ Մետրոքեան զը-
պրոցէն, որքան գիտեմ, միայն Թագոսի
բառին մէջ յերեւան կու գայ, որ բուն ժո-
ղովրդական եղած է։

Էջ 192, կը գրէ թէ « գիւղ բառն աւ-
գաւիմէ ածանցած է » ։ Բայց պէտք էր
բացատրել միանգամայն թէ ագաւիմ աղերս
ունենալու է լատիներէն villa բառին հետ,
քանի որ աւելի հաւանօրէն գիւղը villa
բառին հետ կապ ունի։

Այս կարգի դեռ ուրիշ թերութեանց հետ
Պեղբարն ունի զօրաւոր կատարելութիւն-
ներ։ Իր մեծ սրամտութիւնը կ'ապացու-
ցանեն 159-61 էջերը ուր կը նշոյնացնէ
զ երաւ նախդիրները։

Էջ 73, կը գրէ. « Հայերէնի ներքին
ստուգաբանութիւնն ի նկատի առնուած չէ
կեղծք, կեղծիք բառին մէջ... վասն զի
կեղծք կրնայ ծածանց մ'ունենալ, եւ
կապ կեղծկարծ բառին հետ » ։ Եւ իրաւքնէ
կեղծել եւ կարծել միեւնոյն բառին պար-
զապէս երկու ձեւերն են, ինչպէս հար-
ցաւորքը։ Մետրոքեան դպրոցէն ունինք
կարծիք իբր կեղծիք գործածուած. « Եւ
յետ այնորիկ ետեւ մարդ իմն ձիախառն՝
զոր կարծիք (= կեղծիք) բանաստեղծաց
ձիացուլ կոչեն » ։ Վարք Պող. Անապատ։

Շատ հետաքրքրական է Բ. յօդուածը,
Հայերէնի փոխառեալ բառեր քրքրեկի մէջ,
որ նորութիւն մըն է։ Այս տեսակէտով
դեռ չէ քննուած մեր լեզուն. եւ սակայն
կ'երեւի թէ ապահով ու շահեկան ար-
դիւնքներ պիտի տայ։ Հաճոյքն ալ պիտի
զգանք տեսնելով որ հեռաւոր անցեալի մը
մէջ մենք ալ ազդած ենք այն տարրին
վրայ՝ որուն հիմայ ճշշումը կը կրենք։

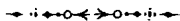
Գ. յօդուածին մէջ Հայերէնի յոգնակի

1. Հմտ. նաեւ չափոյն Ամսթ. Թի. 8, էջ 251.

կազմութեանց վրայ խօսելով, կը պնդէ Հակառակ Քարստի թէ հայերէնի հոլովաւ կան դրութիւնը ոչ թէ կաւկասեան լեզու- ներէ ազդուած է, այլ բոլորովին անկախ զարգացած է: Շատ հաճութեամբ կար- դացի (էջ 208) այն նախադասութիւնը թէ հնդեւրոպագէտներն «աշխատած են՝ պատ- մական անկանոն հնդեւր. յոգնակի կազ- մութիւնը ծագած մեկնել հին կանոնաւոր հոլովմանէ մը, որուն մէջ, —8 իբր յոգ- նակիի նշան կը բանէր, մինչդեռ հոլովոց փոփոխութիւնը եզակւոյն հետ նոյն էին»: Այսու լիովին հաստատուած կը գտնեմ այն ուղղութիւնը, որով բացատրած էի հայերէնի հոլովական դրութիւնը¹:

Համառօտ վերջարանին մէջ զարձեւել կը խօսուի Հայերէնէ թուրքերէնի մէջ փո- խառուած բառերուն վրայ, որ ամենէն նոր յօդուածն է այս հմտաւից երկին:

Հ. Ն. ԱՆՈՐԻՅԱՆ

ՃԱՐՈՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Լուիճի Պարցինի Corriere della Se- ra-յի մէջ արեւելեան իրաց վրայ խօ- սողը, իր ամենահետաքրքրական յօդուած- ներէն միոյն մէջ կը գրէ.

«Յետ երկար ատեն բնակելու ի Ճա- բոն, կ'անդրադառնամ որ դեռ չեմ ըմ- բրանած այս ազգը, ինչպէս չըմբռնեցի երբ առաջին անգամ ոտը դրի իրենց հո- ղին վրայ: Այս ազգին հոգին եզական է. արեւելեան առաքինութիւններով՝ արեւ- մըտեան գործօնեւթիւն մ'ունի. գիտցած է մեր ամբողջ քաղաքականութիւնը ծծել՝ և հին Նիպպոնի ծաղկանց ու բանաստեղ- ծութեան ներքեւ ծածկել. և աստի ան- ըմբռնելի, նորօրինակ խորհրդաւոր ոյժ մը առաջ եկած է: Վտանգաւոր է, վասն

զի վտանգաւոր են այն ամէն ուժերն՝ զորս այլը ունին և մենք չունինք:

«Տեսայ Ճաբոնը պատերազմէն առաջ, տեսայ պատերազմի միջոց և կը տեսնեմ պատերազմէ վերջ. և սակայն իր պատ- մութեան այսչափ զանազան երեք կէտե- լուն մէջ, ազգային կենաց այսչափ տար- բեր շրջաններուն՝ երբէք բան մը չփոփո- խեց երեւոյթին մէջ. Դեռ միտքս խոր տպաւորուած է այն մեծ զարմացումը, զոր թուրքոյ պաշտած ատենս ունեցայ լիալիք պատերազմին լուրը հասնելուն: Կարծես թէ ընդարձակ մայրաքաղաքը չէր գիտէր որ իր զօրականը յաղթած էր. գիտէր բայց կը լռէր: Երբ Յուշիմայի նաւային մարտի ելքին ամբողջ աշխարհ վրդովման մէջ էր, այն օրերուն թուրքոյ ժողովուրդը Սուլիտա գետին ափունքը կը խուժէր, սքանչանալու ծաղկեալ հրիկ- ներու վրայ, իբրեւ թէ ոչ մէկ դէպք կա- ըող ըլլար այլափոխելու ամբոխին ա- ւանդական այս զուարթ զրադանքը: Միշտ այսպէս:

Բարեկարգութիւն է, կեղծիք է: Անզգա- յութիւն է: Ստրկութիւն է: Ո՛չ. Ճաբո- նական զարմանալի և նախանձելի յատ- կութիւն մ'է, կարենալ՝ կենաց ամենէն աւելի ծանր պարագաներուն՝ սքանչանալ ծաղկել մը վրայ, ոտանաւորներ զրել մա- հուան սպասելով. միեւնոյն ժամանակ մեծ և չնչին իրերու վրայ կարենալ մտածել: Կարելի է որ այն «չնչին» գործերը ճա- բոնցւոց համար մեծ համարուին: Իրենց հոգին՝ բնութեան ամենէն աւելի ծածուկ և անցաւոր իրերու տեսութեամբ կը զրա- ւուի և կը զինովնայ: Ճաբոնացւոյ պէս ապրելով մեր հոգին բնութեան աւելի կը մերձենայ, և գէշ կամ աղէկ՝ կը վերջացը- նենք այդպիսի զգացումներ կամ ուրախու- թիւններ լայնաբար հասկնալով. բայց հասկնալէն վերջ ալ՝ այս ազգին հանե- լուկը աւելի անբացատրելի կը մնայ:

Որչափ լաւ հասկնաւ ճաբոնցւոյ հոգ- ւոյն մէկ մասը՝ այնչափ կը մթազնի մնացեալը:

Ինչպիսի՜ ազգ. այնչափ սակաւապէտ

1. Տես Բազմավէպ, 1904, քի. 5.